
I. ARTYKUŁY (ARTICLES)

„PRZEGLĄD GEOPOLITYCZNY” 2014, TOM 7

Zbigniew LACH

POLSKA GEOPOLITYKA W WYMIARZE SUBREGIONALNYM

Abstrakt

Niniejszy artykuł ma na celu zwrócenie uwagi na pozycję geopolityczną Polski w Europie Środkowej i Europie Środkowo-Wschodniej¹ oraz działania, które wynikają z rangi państwa w odniesieniu do realizacji polityki międzynarodowej, kształtowania bezpieczeństwa i interesów w wymiarze subregionalnym. Można postawić tezę, wynikającą z analizy potęgi państw Europy Środkowo-Wschodniej, na podstawie której widać wyraźnie, że Polska posiadając najwyższą wartość względną potęgi (spośród państw subregionu), powinna w większym stopniu kreować aktywną politykę na arenie międzynarodowej w odniesieniu do kwestii politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturowych, ekologicznych i bezpieczeństwa militarnego tego subregionu.

Słowa kluczowe: geopolityka, geostrategia, polityka międzynarodowa, bezpieczeństwo międzynarodowe i narodowe, potęga i interesy państwa.

Wprowadzenie

Według R. Kagana pierwsze lata po zakończeniu zimnej wojny dały posmak nowego międzynarodowego ładu w którym cyt. *państwa narodowe rozwijają się, współpracując ze sobą, konflikty ideologiczne się rozplywają, kultury mieszają, rozkwita wolny handel i komunikacja, a więc globalizacja z jej pozytywnymi aspektami. Współczesny demokratyczny świat pragnął uwierzyć, że koniec zimnej wojny położył kres nie tylko jednemu strategicznemu i ideologicznemu konfliktowi, lecz strategicznym i ideologicznym konfliktom w ogóle². Z perspektywy kolejnych zdarzeń i rozwoju sytuacji na świecie rozumiano jednak, że było to tylko złudzenie. Świat się nie odmienił. W większości przypadków państwa narodowe*

¹ Europa Środkowo-Wschodnia jest regionem posiadającym pewne cechy wspólne. Jak w żadnej innej części Europy następowały tu w przeszłości zmiany granic państwowych. Obszar należał do strefy wpływów Rosji, Austrii, Niemiec i Turcji. Narody tego regionu były w swojej historii przez dłuższy lub krótszy okres pozbawione państwowości. Por. J. Bański, *Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w koncepcjach podziału Europy*,

http://globus.igipz.pan.pl/zpz/banski/PDF/29_Polska_w_Europie.pdf

² R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2009, s. 7.

pozostały równie silne jak dawniej, nie zmieniły się narodowe ambicje, namiętności i rywalizacje między krajami. Stany Zjednoczone pozostają nadal jedynym supermocarstwem ale na horyzoncie pojawił się ład międzynarodowy o wielu centrach oddziaływania. Międzynarodowe współzawodnictwo między potęgami powróciło i na scenie znów widzimy Rosję, Chiny, Unię Europejską (w tym: Niemcy, Wielką Brytanię i Francję), Japonię, Indie, Iran, Stany Zjednoczone oraz kolejne tzw. wschodzące potęgi m.in.: Brazylię, Indonezję, Meksyk, RPA czy Turcję rywalizujące o pozycję i wpływy w różnych regionach świata. *Walka o status i sfery wpływów powróciła jako główny wątek międzynarodowej dramaturgii*³.

W wyniku rozwoju sytuacji międzynarodowej w wymiarze globalnym i regionalnym oraz postępujących na tym tle zmian, również Polska stała się suwerennym i demokratycznym państwem budującym swoją pozycję w układzie globalnym, regionalnym i subregionalnym. Szczególnie istotna w tym kontekście jest pozycja Polski w regionie środkowo-wschodnio europejskim, wynikająca z położenia geopolitycznego, znaczącego potencjału demograficznego i surowcowego, wzrastającego potencjału ekonomicznego oraz aktywności politycznej i polityczno-militarnej. Podstawową tych działań jest realizacja polityki rozwoju i bezpieczeństwa państwa, w tym szczególnie bezpieczeństwo narodowe, które odwołując się do R. Zięby definiowane jest jako *zdolność państwa i jego narodu (społeczeństwa) do zagwarantowania pewności przetrwania (państwa jako instytucji, narodu jako grupy etnicznej, biologicznego przeżycia ludności), integralności terytorialnej, niezależności politycznej, stabilności wewnętrznej oraz jakości życia. Pewność ta jest kształtowana poprzez działania negatywne polegające na eliminowaniu zagrożeń zewnętrznych i powstających w ramach państwa oraz działania pozytywne zapewniające przetrwanie, posiadanie (tożsamość), funkcjonowanie i swobody rozwojowe państwa i narodu (społeczeństwa)*⁴.

Rzeczpospolita Polska będąc członkiem dwóch najważniejszych struktur militarnych i ekonomicznych we współczesnym świecie – Sojuszu Północnoatlantyckiego i Unii Europejskiej – staje się również coraz bardziej znaczącym uczestnikiem współpracy międzynarodowej, przede wszystkim w wymiarze subregionalnym – środkowo-europejskim i środkowo-wschodnio europejskim, gdyż jesteśmy częścią tych przestrzeni, wspólnoty państw połączonych historią i doświadczeniami oraz coraz częściej interesami politycznymi i ekonomicznymi. Realizacja interesów państw Europy Środkowej, jak i Europy Środkowo-Wschodniej, również w ramach Unii Europejskiej i NATO, coraz częściej wymaga wspólnych działań, tworzenia i włączania się w najróżniejsze układy, koalicje i wspólnoty oraz „grupy poparcia” dla bardziej stanowczej artykulacji spraw dotyczących państw tej przestrzeni oraz uzyskania „znaczącego głosu” dla osiągnięcia wspólnych celów na arenie regionalnej i globalnej. Problematyka wspólnych interesów dotyczy nie tylko kwestii

³ Ibidem, s. 7.

⁴ R. Zięba, J. Zajac, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski – ekspertyza*, MRR, Warszawa 2010, s. 4.

politycznych i militarnych, ale również ekonomicznych, kulturowych, społecznych oraz ekologicznych. Polska wraz Estonią, Łotwą, Litwą, Słowacją, Rumunią i Bułgarią stanowią część Europy Środkowo-Wschodniej, ale jednocześnie ich terytoria są wschodnimi rubieżami NATO i Unii Europejskiej, a granice wymienionych państw, stanowią również wschodnie granice tych organizacji. Dlatego przestrzeń ta ma strategiczne znaczenie i stąd cały region jest w dalszym ciągu traktowany jako region geostrategiczny⁵. Położenie państw Europy Środkowo-Wschodniej określane jest również jako: „strefa ryzyka”, „bliska zagranica”, „szara strefa”, buforowe, graniczne, tranzytowe, komunikacyjne, pomostowe oraz osłonowo-obronne, co dodatkowo podkreśla szczególnie znaczenie geostrategiczne tej przestrzeni. Uwarunkowania geopolityczne w wymiarze globalnym i regionalnym (subregionalnym), jak również procesy polityczne, ekonomiczne, społeczne i in. zachodzące w naszym kraju, mają więc bardzo ważny wpływ na szeroko rozumiane bezpieczeństwo Polski, czyli zdolność państwa do zapewnienia integralności terytorialnej, niezależności politycznej, stabilności wewnętrznej oraz jakości życia, a więc przetrwania i rozwoju. Rozwój i bezpieczeństwo Polski należy więc postrzegać w wymiarze wewnętrznym, ale również bezpośrednim zewnętrznym (państwa sąsiedzkie), ponadto bezpośrednim bliższym - subregionalnym, bezpośrednim dalszym - regionalnym i globalnym, nie pomijając żadnego z tych wymiarów w całości w każdej z aspektów realizowanej polityki wewnętrznej i międzynarodowej. Wszystkie tego dotyczące kwestie trudno byłoby rozwinąć w ograniczonych ramach niniejszego artykułu, stąd autor skupi się przede wszystkim na systemie międzynarodowym stanowiącym bezpośrednio bliższe otoczenie Polski, a więc przestrzeniach definiowanych jako Europa Środkowa i Europa Środkowo – Wschodnia.

Celem artykułu będzie wskazanie istotnej pozycji, jaką zajmuje Polska wśród państw Europy Środkowo – Wschodniej oraz konieczność sprostania roli lidera w tej przestrzeni. Brytyjski XIX-wieczny mąż stanu, lord Palmerston, mawiał, że *Wielka Brytania nie ma stałych wrogów ani stałych przyjaciół, ma za to stałe interesy*. Słowa Palmerstona częstokroć przytaczał Winston Churchill. Dewiza angielskich elit sprzed półtora wieku nie straciła na znaczeniu, stąd powinna być również mottem działania Polski na arenie międzynarodowej.

W tym kontekście pojawia się główny problem wokół którego rozwiązania skupi się autor w niniejszym artykule, a który można sformułować następująco: *Jaką pozycję zajmuje Polska wśród państw Europy Środkowo – Wschodniej?*

Tak sformułowany problem główny wymaga odpowiedzi na następujące problemy szczegółowe:

- 1) *Jak postrzegany jest system polityczny państwa?*
- 2) *Jak definiowana jest Europa Środkowa i Europa Środkowo–Wschodnia?*
- 3) *Jaką pozycję zajmuje Polska w przestrzeni środkowo-wschodnio europejskiej?*

⁵ Region geostrategiczny – obszar lądowy, morski lub lądowo-morski wraz z przestrzenią powietrzną, na którym wydarzenia polityczne, gospodarcze lub militarne mają wpływ na sytuację światową [w:] *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2009, s. 117.

Autor artykułu określił wstępną hipotezę, która stanowiła zarówno inspirację dla przeprowadzenia dalszego procesu myślowego i niezbędnych badań, które powinny odpowiedzieć na przedstawione wyżej problemy szczegółowe i zrealizować tym samym cel artykułu.

Hipotezę wstępną określiłem następująco: *Rzeczpospolita Polska leży w Europie Środkowo – Wschodniej i zajmuje ważną pozycję wśród państw subregionu, którego położenie określane jest często jako obszar między Wschodem a Zachodem⁶, co powoduje, że posiadaniem wpływów w tej przestrzeni zainteresowane są mocarstwa, takie jak UE, USA, Rosja, a także Chiny. Położenie subregionu określane jest również jako przestrzeń między morzami: Bałtyckim, Czarnym i Adriatyckim, a więc również między Niemcami a Rosją (bez negatywnych konotacji historycznych i nawiązywania do koncepcji geopolitycznych „Międzymorza”, czy „Intermare”). Obszar ten stanowi bliższe otoczenie międzynarodowe w systemie politycznym Polski, stąd działania nasze, w tym realizowana polityka zagraniczna, powinny się w większym niż dotychczas stopniu koncentrować na tej przestrzeni, gdyż posiada ona kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej w wielu jego wymiarach: politycznym; ekonomicznym, w tym gospodarczym, finansowym i energetycznym; ekologicznym; kulturowym; społecznym oraz militarnym. Umacnianie i stabilizowanie w tym obszarze państw narodowych ma znaczenie najważniejsze.*

System polityczny państwa oraz jego otoczenie i bezpieczeństwo

Szczególne znaczenie w kontekście bezpieczeństwa narodowego każdego kraju posiada system polityczny państwa⁷. Głównymi elementami systemu politycznego są:

- społeczność, której byt jest współzależny, składająca się z grup o interesach zbieżnych i sprzecznych;
- organizacje artykułujące i reprezentujące interesy tych grup poprzez zdobywanie i sprawowanie władzy państwowej bądź wywieranie na nią wpływu;
- instytucje władzy państwowej, dysponujące monopolem uzgadniania interesów zarówno sposobami perswazji, jak przymusu i przemocy;
- formalne i zwyczajowe normy regulujące wzajemne relacje i funkcjonowanie wszystkich części składowych systemu;
- ideologie i strategie polityczne, stanowiące oprogramowanie ukierunkowujące działalność systemów państwowych i partyjnych;

⁶ Geopolityczne położenie Polski między Zachodem a Wschodem jest najważniejszym strategicznym czynnikiem kształtującym od wieków tożsamość narodową i państwowość polską oraz wynikające z nich interesy narodowe i cele strategiczne – patrz *Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego – główne wnioski i rekomendacje dla Polski*, Wyd. BBN, Warszawa 2012, s. 4.

⁷ System polityczny – ogół organów państwowych, partii politycznych oraz organizacji i grup społecznych (formalnych i nieformalnych), uczestniczących w działaniach politycznych w ramach danego państwa oraz ogół generalnych zasad i norm regulujących wzajemne stosunki między nimi.

- instytucje i organizacje międzynarodowe do których są afiliowane państwa i partie polityczne, których rola wzrasta w warunkach integracji kontynentalnych i globalizacji.

W działalności systemu politycznego w kontekście bezpieczeństwa narodowego, poza uwarunkowaniami i oddziaływaniami wewnętrznymi istotne są również reakcje na bodźce zewnętrzne, stąd system polityczny państwa⁸ reaguje na otoczenie zewnętrzne w następujący sposób:

- broni się przed jego wpływami;
- dostosowuje swoje struktury i funkcje do wymagań zewnętrznych;
- aktywnie oddziałuje w celu wywołania zmian.

Szczególnie istotne jest zwrócenie uwagi na drugi i trzeci aspekt reakcji na otoczenie zewnętrzne w działalności systemu politycznego państwa, który w kontekście znaczenia i pozycji oraz interesów Polski jest nie dość eksponowany w działaniach na arenie międzynarodowej, co uwidoczniło się szczególnie podczas ostatniej wizyty prezydenta Chin. Z tego względu należy zwrócić uwagę na następujące ważne czynniki:

- położenie i charakter przestrzeni, w której funkcjonuje rozpatrywany system polityczny oraz **pozycję** systemu politycznego wynikającą z historycznego podłoża danego społeczeństwa i jego rozwoju oraz współczesnych atrybutów jego siły (potęgi);
- siłę oddziaływań zewnętrznych systemów politycznych z sąsiednich terytoriów oraz na stosunki danego systemu ze społecznością międzynarodową;
- **interesy** danego systemu politycznego w określonej przestrzeni jego funkcjonowania.

Nieustannym dążeniem każdego systemu politycznego państwa **jest dbałość o stabilność w otoczeniu międzynarodowym**. Jednocześnie należy zaznaczyć, że szczególnie ważna jest stabilność w otoczeniu najbliższym⁹. Należy to rozumieć jako aktywny udział w rozwoju współpracy regionalnej, zwłaszcza w najbliższym otoczeniu Polski, który zapewnił będzie pozycję odpowiadającą potencjałowi politycznemu, gospodarczemu i militarnemu RP.

Lord Palmerston jak wspominałem wyżej zauważył, że *państwa nie mają stałych przyjaciół, a jedynie stałe interesy*. Ale definiowanie przez państwo własnych interesów również się zmienia. Zmieniają się one wraz ze świadomością wzrostu własnej siły. Pojawiają się również nowe ambicje lub powracają dawne – i dotyczy to wszystkich krajów. Politolodzy zwracają uwagę na dążenie silnych państw do utrzymania istniejącego *status quo*, ale narody nigdy nie są całkowicie usatysfakcjonowane tym, co mają. Co było kiedyś nie do wyobrażenia, staje się wyobrażane, a potem pożądane. Pragnienie staje się ambicją, ambicja celem¹⁰.

Oceniając relacje pomiędzy systemem politycznym i otoczeniem międzynarodowym należy brać pod uwagę **cel**, jakiemu one służą. Ważne jest więc

⁸ Red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003, s. 977.

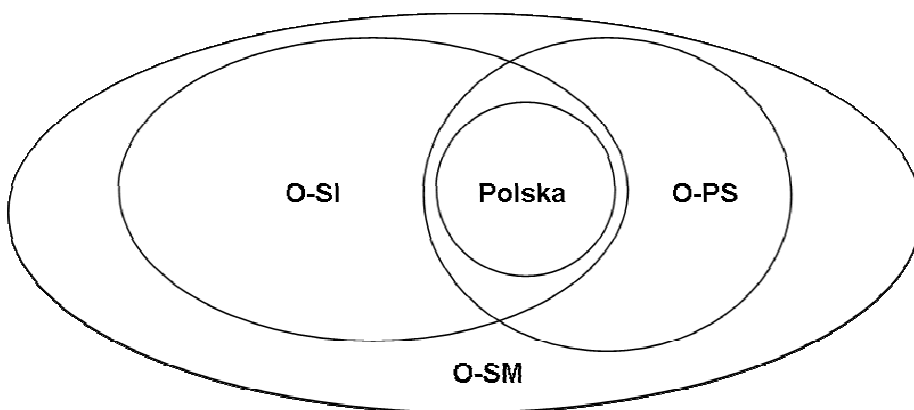
⁹ Ibidem, s. 978.

¹⁰ R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2009, s. 24.

czy służą one przetrwaniu, rozwojowi, dobrobytowi, czy też ekspansji i uzależnieniu. Bez odwoływania się do historii, charakterystyki systemu międzynarodowego, wartości czy siły wojskowej trudno analizować relacje między systemem politycznym, a otoczeniem międzynarodowym.

Model otoczenia międzynarodowego systemu politycznego (rys. 1) obejmuje¹¹:

- system międzynarodowy,
- system integracyjny,
- system państw sąsiadujących.

Objaśnienie:

O-PS – otoczenie składające się z państw sąsiadujących,

O-SI – otoczenie – system integracyjny,

O-SM – otoczenie – system międzynarodowy.

Źródło: Red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, *Spoleczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003, s. 978.

Rys. 1. Model otoczenia międzynarodowego systemu politycznego Polski

System polityczny prowadząc politykę bezpieczeństwa realizuje interesy narodowe w kontekście realiów politycznych, geopolitycznych i geostrategicznych. Przy założeniu, że interesy narodowe są stałe i polegają na zapewnieniu bogactwa, bezpieczeństwa i pozycji (hegemonii), należy problemy bezpieczeństwa Polski rozpatrywać szczególnie w następujących wymiarach przestrzennych (otoczeniu):

- globalnym;
- regionalnym (europejskim);

¹¹ Ibidem, s. 978.

— subregionalnym (środkowo europejskim; środkowo – wschodnio europejskim).

Współczesnej Polsce – jako państwu średniej wielkości – częściej przypadała rola bardziej przedmiotu strategii globalnej niż podmiotu. Stąd trudno nie odnieść wrażenia, że stosunek USA (podmiotu gry o skali globalnej) wobec Polski zawsze był funkcją polityki wobec Rosji (kolejnego podmiotu gry w skali globalnej), a granice globalnej polityki amerykańskiej w Europie Środkowo - Wschodniej przebiegają przez Moskwę – Rosji zaś przez Waszyngton. Ewidentnym przykładem w tej kwestii jest chociażby problem tarczy antyrakietowej (ang. *Missile Defense*). Konsekwencją geopolitycznej gry Federacji Rosyjskiej jest nieustanne postrzeganie i traktowanie obszaru Europy Środkowej i Wschodniej jako wyłącznej rosyjskiej strefy wpływów oraz dążenie do uzyskania choćby minimalnego poziomu zdolności oddziaływania na sytuację w tej części kontynentu (ropa naftowa i gaz ziemny), w celu uzyskania jak największej „głębokości strategicznej” i „geopolitycznego przedpoła” na kierunku zachodnim. Dzięki różnym zabiegom realizowanym głównie na polu politycznym i ekonomicznym¹².

Rosja odzyskała niemal zupełną swobodę działań na najbardziej interesującym ich kierunku geopolitycznym odzyskując/umacniając swoje wpływy i pozycję w regionie Europy Środkowej i Wschodniej. Mechanizm ten doskonale widać było podczas wojny w Gruzji, dziś jego efekty są widoczne także w odniesieniu do Ukrainy i najwyraźniej również państw Europy Środkowej. Rosja dyktuje rozwiązania w Mołdawii w kwestii Naddniestrza oraz traktuje obwód kaliningradzki jako główną kartę przetargową w rozważaniach nad bezpieczeństwem regionu środkowo-wschodnioeuropejskiego, a nawet całej Europy, wielokrotnie odwołując się do zamiaru rozmieszczenia nowych środków rażenia np.: rakiet Iskander lub wprost umieszczając w tej przestrzeni środki rozpoznania radiolokacyjnego o zasięgu obejmującym przestrzeń od bieguna Północnego do Afryki Północnej¹³.

W najbardziej ogólnym podejściu bezpieczeństwo każdego państwa (systemu politycznego) jest postrzegane przez pryzmat następujących kryteriów:

— podmiotowego (bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe, pomimo kontrowersji i trudności ze szczegółowym ich rozdziałem);

¹² Rosja nałożyła całkowite embargo na handel z Gruzją. Kilkakrotnie wstrzymała dostawy ropy na Litwę, Łotwę i Białoruś oraz odcięła dostawy gazu na Ukrainę i Mołdawię. Ukarala Estonię zawieszeniem ruchu kolejowego i cyberatakami na system komputerowy administracji państwowej w trakcie sporu o przeniesienie pomnika żołnierzy radzieckich. Prezydent Francji Nicolas Sarkozy otwarcie stwierdził, że „Rosja wymusza swój powrót na scenę światową, grając dość brutalnie atutami, które ma w ręku – zwłaszcza ropą i gazem, [w:] R. Kagan, *Powrót historii i koniec marzeń*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2009, s. 28-29.

¹³ Radar „Woroneż-DM” ma zasięg 6 tys. mil. Będzie kontrolować przestrzeń powietrzną całej Europy Zachodniej, aż do Wielkiej Brytanii – poinformował „Izwestia” Wiktor Esin, były szef sztabu wojsk rakietowych Federacji Rosyjskiej. Wejście do systemu radaru „Woroneż” zapewni kontrolę antyrakietową całego obszaru zachodniej Europy i pozwoli wykryć rakiety w przestrzeni powietrznej od bieguna północnego po wybrzeże północnej Afryki – dodał, [w:]

http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,10723870,W_obwodzie_kaliningradzkim_stanal_p_otezny_radar_.html

- przedmiotowego (bezpieczeństwo polityczne, wojskowe, gospodarcze, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne, surowcowo-energetyczne, informacyjne, środowiskowe, naturalne i inne);
- przestrzennego (bezpieczeństwo lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne, kontynentalne, transkontynentalne i globalne);
- sposobu realizacji (indywidualne: hegemonizm państwowy, izolacjonizm, neutralność, niezaangażowanie; blokowe: sojusze, kooperacyjne, zbiorowe).

Kontekst przestrzenny zewnętrznego bezpieczeństwa państwa powinien być rozpatrywany przede wszystkim w trzech następujących wymiarach: 1) globalnym (w odniesieniu do działalności następujących struktur: ONZ, w tym szczególnie Rady Bezpieczeństwa; USA, jako jedyne supermocarstwa i gwaranta bezpieczeństwa militarnego w wymiarze globalnym; w odniesieniu do bezpieczeństwa ekonomicznego, należy również widzieć rolę OECD; Banku Światowego; WTO i MFW; G-8; G-20 i innych struktur prowadzących działalność w tym wymiarze); 2) regionalnym (NATO, UE, OBWE, Rada Europy i in., szczególnie w kontekście działalności ośrodków siły w przestrzeni euroatlantyckiej, europejskiej i eurazjatyckiej) oraz 3) subregionalnym (Trójkąt Weimarski - *Komitet Wspierania Współpracy Francusko-Niemiecko-Polskiej*, Grupa Wyszehradzka, Inicjatywa Środkowo-europejska, partnerstwo wschodnie, działania bilateralne - traktaty i porozumienia dwustronne z państwami sąsiedzkimi). Zmiany w globalnym, czy regionalnym środowisku bezpieczeństwa, globalizacja i turbulentność rozwoju ekonomicznego (kolejne kryzysy finansowe) oraz subregionalne postrzeganie i ocena przestrzeni (np. Europa Środkowo - Wschodnia), powodują wzajemne przenikanie wszelkich problemów i „rozlewanie się” ich na wszystkie państwa regionu (subregionu), w tym również Polskę.

Uwikłanie Polski, podobnie jak i Ukrainy¹⁴, w grę o skali globalnej wyznacza jej miejsce w strategii regionalnej (europejskiej) i subregionalnej (środkowo oraz środkowo-wschodnio europejskiej). W tych skalach z różnymi efektami porusza się polska polityka w dążeniu do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. W polityce tej jest to poruszanie się w wielce złożonych warunkach nacechowanych sprzecznościami interesów przede wszystkim między trzema głównymi ośrodkami siły zainteresowanymi tą przestrzenią:

- Europą Zachodnią i USA;
- Rosją;
- państwami Europy Środkowo – Wschodniej.

Najsłabszym i nadal niezbyt stabilnym ośrodkiem i partnerem z tej triady jest grupa państw środkowo-wschodnio europejskich. Z uwagi na to, iż w regionie tym występują w większości państwa małe, stąd główni gracze globalni w ramach realizowanej polityki regionalnej i subregionalnej poszukują najsilniejszych partnerów, których widzą w roli liderów. W tym kontekście postrzegana jest więc

¹⁴ Geostrategiczne znaczenie Ukrainy – według Zbigniewa Brzezińskiego – „nie wynika z posiadanej potęgi czy ambicji, lecz z ważnego położenia geograficznego i skutków jego potencjalnej niestabilności dla zachowań graczy geostrategicznych”, [w:] Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*, Warszawa 1998, s. 49-50.

pozycja Polski jako lidera w regionie środkowo-wschodnio europejskim przez kolejnego gracza globalnego – Chiny¹⁵, których zainteresowanie regionem również szybko rośnie.

Regionalne aspekty polityki bezpieczeństwa Polski opierały się dotychczas głównie na współpracy dwustronnej z sąsiadującymi z naszym krajem państwami. Znacznie gorzej układa się współpraca z pozostałymi państwami regionu oraz uczestnictwo w subregionalnych instytucjach współpracy wielostronnej, szczególnie kiedy wyczerpała się formuła wspólnych interesów (np. Grupa Wyszehradzka) związanych z dążeniem do akcesji z NATO i Unią Europejską.

Pojęcie Europy Środkowej oraz Europy Środkowo – Wschodniej

Nazwy przestrzeni określanej mianem Europy Środkowej, jak również Europy Środkowo–Wschodniej nie są pojęciami powstałymi na gruncie regionalizacji fizycznogeograficznej, gdyż trudno byłoby znaleźć w tym względzie konsensus naukowców w kontekście wydzielenia takich obszarów, według metodologii geograficznej. Już nawet wydzielenie Europy Środkowej na podstawie komponentów fizycznogeograficznych¹⁶ budziło wiele kontrowersji i nie uzyskało szerszej akceptacji wśród geografów. Natomiast warto w tym miejscu wspomnieć, że zgodnie z regionalizacją fizycznogeograficzną, Europa jest częścią wielkiego kontynentu europejsko-azjatyckiego, zwanego Eurazją. W ramach Europy¹⁷ wydziela się cztery obszary: Europę Zachodnią, Wschodnią, Północną i Południową, co wynika głównie z budowy geologicznej, a także klimatu, przestrzeni lądowej i obszarów wodnych, warunków geobotanicznych i innych. Według regionalizacji politycznej przyjętej przez ONZ do poszczególnych tak wydzielonych regionów Europy wchodzi państwa przedstawione na rys. 2.

Artykuł niniejszy nie omawia jednak przestrzeni wydzielanych na gruncie geograficznym a dotyczy dziedzin polityki i geopolityki, gdzie wskaźniki stosowanej regionalizacji dotyczą problematyki określonej na tym gruncie, stąd tu właśnie pojawiły się omawiane pojęcia przestrzenne. Oczywiście na gruncie polityki i geopolityki nie ma ścisłych i trwałych przestrzennie obszarów do których odnosiłyby się te same nazwy, szczególnie w dłuższych okresach trwania. Stąd obszary (zasięg przestrzenny) i nazewnictwo ulegają częstym przemianom wynikającym ze zmienności granic, zasięgów terytoriów państw, wpływów, struktur politycznych, wpływów i innych czynników.

Trzon omawianej przestrzeni europejskiej stanowią przede wszystkim Polska, Czechy, Słowacja i Węgry, są to państwa Europy Środkowej. W szerszym ujęciu do regionu środkowo–wschodnio europejskiego zaliczane są nawet kraje byłej Jugosławii, co pod względem geograficznym budzi wątpliwości. Pojęcie Europa Środkowo – Wschodnia nie odnosi się jednak wyłącznie do umiejscowienia na

¹⁵ Polska ma zająć się koordynacją 12-punktowego planu współpracy Chin z Europą Środkową. Plan ten przedstawił pod koniec kwietnia premier Chin Wen Jiabao w czasie Forum Gospodarczego Polska – Europa Środkowa – Chiny w Warszawie. Program współpracy zakłada między innymi zwiększenie w ciągu 5 lat wymiany handlowej Europy Środkowej z Państwem Środka o połowę.

¹⁶ Z. Lach i inni, *Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego*, MON-Sztab Gen. WP, Warszawa 2001, s. 13-14.

¹⁷ J. Kondracki, *Geografia fizyczna Polski*, PWN, Warszawa 1988, s. 26.

mapie Europy czterech wymienionych krajów – to także coś bardziej skomplikowanego – ustrój, historia, kultura polityczna i mentalność narodów. To określenie regionu nie jest tylko ściśle geograficzne – świetnie charakteryzuje też Polskę, Czechy, Słowację i Węgry. Omawiana część Europy to jeszcze nie całkiem Zachód, a już nie Wschód – coś pomiędzy i ta właśnie cecha jest najbardziej charakterystyczna.

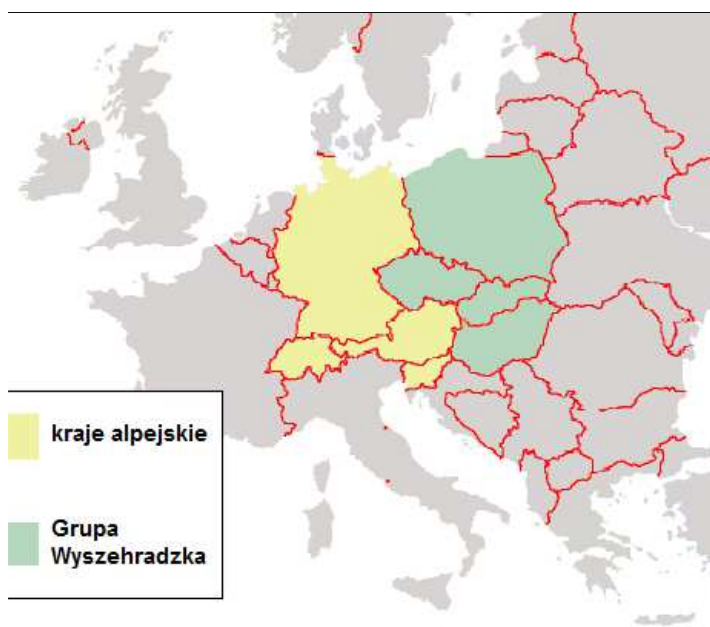
Źródło: <http://pl.wikipedia.org/> - uzupełnione

Rys. 2. Regionalizacja polityczna Europy według ONZ

Położenie państw Europy Środkowo – Wschodniej to położenie między dwoma potęgami – Niemcami i Rosją – już samo to wiele wyjaśnia. Było ono przyczyną rozbiorów, walki o niepodległość, inkorporacji, zapóźnienia w rozwoju gospodarczym oraz następstw tego w formie: nacjonalizmu, mesjanizmu i kompleksów wobec Europy Zachodniej. Milan Kundera powiedział niegdyś o „doświadczeniu ekstremalnie skondensowanej historii” przez omawiany region.

Niemieckie „*Drang nach Osten*”, czyli „parcie na wschód” przenikało się w Europie Środkowo – Wschodniej z rosyjskim ekspansjonizmem i rozszerzaniem rewolucji. Ta część naszego kontynentu zawsze pełniła funkcję przedmurza wartości Wschodu i Zachodu bądź muru oddzielającego Wschód od Zachodu podczas zawirowań wojennych. W XVI wieku Węgry, a w XVII Polska przyczyniły się do obrony monarchii habsburskiej przed Imperium Osmańskim. Także w XVII wieku Rzeczpospolita odparła najazd Szwedów. W końcu, w wieku XX nasz kraj przyjął na siebie pierwszy hitlerowski a także sowiecki atak, a w okresie zimnej wojny kraje Europy Środkowej były najbardziej wysuniętymi na Zachód powiązanymi ze wschodem państwami kontynentu.

Europa Środkowo-Wschodnia to obecnie również przestrzeń obejmująca kraje byłego bloku socjalistycznego. Termin ten występuje w oficjalnych dokumentach instytucji Wspólnoty Europejskiej czy NATO. Dla Unii Europejskiej są to kraje EU10+1 (Czechy, Polska, Słowacja, Węgry, Bułgaria, Rumunia, Estonia, Litwa, Łotwa, Słowenia, Chorwacja), a także pozostałe państwa byłej Jugosławii oraz Albania. Czasami poszerza się w opracowaniach politycznych i badaniach naukowych to pojęcie na wszystkie kraje byłego bloku radzieckiego, a więc także Ukrainę, Białoruś, Mołdawię. Z kolei przy przyjęciu odmiennych kryteriów geograficznych, a także pewnej wspólnoty losów historycznych i kulturowych – w skład Europy Środkowej (rys.3) są włączane również Niemcy, Austria, czy nawet Szwajcaria¹⁸.

Źródło: Konferencja Międzynarodowej Unii Geograficznej w Pradze (1994) w toku której do państw środkowoeuropejskich zaliczone zostały kraje Grupy Wyszehradzkiej i część krajów alpejskich.

Rys. 3. Państwa Europy Środkowej (wybrana koncepcja)

¹⁸Z. Lach i inni, *Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego*, MON-Sztab Gen. WP, Warszawa 2001, s. 13-14.

W celu ujednoczenia dalszych rozważań przyjmę, że rozpatrywany region, tzn. Europa Środkowo–Wschodnia, będzie obejmowała następujące państwa (rys. 4):

- państwa Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry);
- państwa nadbałtyckie (Litwa, Łotwa, Estonia);
- Białoruś, Ukraina, Mołdawia;
- państwa powstałe z dawnej Jugosławii (Słowenia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia oraz Serbia i Kosowo);
- pozostałe kraje bałkańskie (Albania, Bułgaria, Rumunia).

Źródło: opracowanie własne

Rys. 4. Europa Środkowo – Wschodnia – ujęcie geopolityczne

Tak definiowana przestrzennie i postrzegana w wielu współczesnych rozważaniach dotyczących wymiaru subregionalnego na gruncie polityki międzynarodowej, geopolityki, czy geoekonomii jest Europa Środkowo-Wschodnia, i to bez względu na to czy chcemy czy nie chcemy być utożsamiani i „osadzani” w tej przestrzeni. Zauważyć to można szczególnie na gruncie

ekonomicznym, gdzie wszelkie problemy, dotyczące któregośkolwiek z większych państw regionu (Polska, Węgry, Czechy, Rumunia, Ukraina), natychmiast znajdują odzwierciedlenie w kursach giełdowych spółek i rankingach pozostałych państw w całym subregionie. Oczywiście nie sposób nie zauważyć, że wszystkie państwa tak postrzeganego subregionu są krajami byłego bloku radzieckiego, które znajdowały się w okresie zimnej wojny w strefie buforowej tego państwa. Niektóre przestrzenie zostały anektowane i tworzyły terytorium ZSRR, a niektóre państwa o ograniczonej suwerenności znalazły się pod dominacją sowiecką. Po rozpadzie układu dwubiegunowego sytuacja geopolityczna w tej części Europy zmieniła się diametralnie, przy czym wiele nowopowstałych państw ciągle jeszcze boryka się z wieloma problemami rozwoju i bezpieczeństwa, a sytuacja tam nie jest w pełni ukształtowana. Zmiany geopolityczne dotyczące regionu środkowo-wschodnioeuropejskiego były w ostatnich ponad 20 latach największe na świecie, powodując zainteresowanie wszystkich graczy globalnych tą przestrzenią, stąd uznaje się powszechnie ten obszar za region geostrategiczny. Stąd w dalszym ciągu często jeszcze stawiane pytanie o to: *Jaka jest przyszłość naszego regionu?* wydaje się w pełni zasadne i istotne, również w kontekście bezpieczeństwa Polski. Dotychczasowa konkluzja w tym zakresie zakładała, że Europa Środkowo – Wschodnia nie wydaje się niestety obecnie zdolna – ani jako całość, ani pojedynczo – do zajęcia ważnego miejsca w europejskiej wspólnocie. Wynika to ze znacznych sprzeczności interesów mocarstw globalnych, które determinują funkcjonowanie niemal każdego państwa w przestrzeni środkowo-wschodnio europejskiej. Pomijając graczy tradycyjnie zainteresowanych tą przestrzenią, w kontekście budowania czy odbudowywania swoich stref wpływów, daje się zauważyć również rosnące zainteresowanie Europą Środkowo-Wschodnią¹⁹ przez Chińczyków. Dobre prognozy wzrostu dla państw tego regionu oraz spowolnienie gospodarcze w największych krajach Europy Zachodniej powodują, że dotąd słabo zauważalny region staje się dla inwestorów z Państwa Środka atrakcyjnym celem²⁰. Chiny coraz chętniej spoglądają więc w kierunku Europy Środkowo-Wschodniej. W tym zakresie *Central & Eastern Europe Development Institute* przygotował raport²¹ poświęcony chińskim inwestycjom w tej części Europy. Jak podkreśla Bartłomiej

¹⁹ W latach 2004-2010 kapitał inwestycyjny w Europie Środkowo-Wschodniej wzrósł 18 razy i sięgnął ponad 820 mln dolarów. W tym samym czasie wartość światowych inwestycji była zaledwie 7 razy większa.

²⁰ Z prośbą, aby Polska odegrała rolę lidera w realizacji programu współpracy zwróciła się delegacja chińska w czasie Europejskiego Kongresu Gospodarczego w Katowicach. *W trakcie spotkania z przedstawicielami przedsiębiorców i chińskich władz zostało skierowane do prezydenta wyraźne oczekiwanie, że to Polska będzie koordynatorem i liderem 12-punktowego planu premiera Wen Jiabao* - informuje Olgierd Dziekoński, sekretarz stanu w Kancelarii Prezydenta. 12-punktowy program współpracy chińskiej z regionem zakłada m.in. postanowienie o uruchomieniu linii kredytowej o wartości 10 mld zł, częściowo finansowanej przez Chińczyków, na wspieranie innowacyjności i tworzenie nowych technologii. To właśnie tym obszarem miałyby zająć się Polska. Wymiana handlowa między Chinami a państwami regionu rośnie średnio 30 proc. rocznie. W 2010 roku jej wartość przekroczyła 41 mld dolarów. Program współpracy chińsko-środkoeuropejskiej zakłada, że wymiana handlowa w ciągu najbliższych 5 lat ma się podwoić i wzrosnąć do poziomu 100 mld euro.

²¹ Z raportu CEED wynika, że w ciągu ostatnich 5 lat chińska gospodarka wzrosła o ok. 60%, co o połowę przewyższyło wzrost w całej Azji. W tym samym czasie gospodarki państw wysokorozwiniętych wzrosły zaledwie o 3%.

Nowak, dyrektor Centrum Stosunków Międzynarodowych, które jest partnerem CEED Institute, zarówno Chiny²², jak i nasz region to dziś jedne z najbardziej perspektywicznych gospodarek świata.

Siła państw Europy Środkowo-Wschodniej

Istotnym, a w paradygmacie realistycznym najistotniejszym, **atrybutem znaczenia (pozycji) państwa** w środowisku międzynarodowym jest jego **potęga**, której jednym z najważniejszych wymiernych składników jest siła. Od potęgi państwa zależy wprost jego miejsce w hierarchii aktorów sceny międzynarodowej (G7/8, G20), a dążność do maksymalizacji potęgi traktuje się jako immanentną właściwość jednostek politycznych – państw (ośrodków siły). Stąd zagadnienie potęgi państw, pomiaru potęgi (siły, mocy, potencjału) należy do zagadnień pierwszoplanowych geopolityki i geostrategii. Należy zaznaczyć, że problematyka pomiaru potęgi państwa (narodowej) podejmowana była wielokrotnie przez różne gremia badawcze na całym świecie, skutkiem tego istnieje 28 znaczących modeli teoretycznych służących do pomiaru potęgi²³. Z uwagi na jednak dość złożoną metodologię określania potęgi w wielu innych modelach, autor przyjął własną metodę rangowo-wagową, stosując ją dla przyjętej grupy państw środkowo-

²² Do 2030 roku Chiny staną się największym rynkiem świata, wyprzedzając Stany Zjednoczone.

²³ Modele te zawierają różnorodne wskaźniki, według których określana jest potęga. Według przeprowadzonej analizy wskaźników zastosowanych we wspomnianych 28 modelach, określona została ich powtarzalność wskazująca na preferencje, którymi kierowali się wszyscy badacze potęgi. Wyniki tej analizy są następujące (w nawiasie podano liczbę modeli w których ujęto dany wskaźnik): 1) ludność (23); 2) kierowanie/przywódstwo (19); 3) zasoby naturalne (17); 4) cechy narodowe (16); 5) położenie geograficzne (16); 6) siła militarna (15); 7) wielkość terytorium państwa (13); 8) nauka i technologia (13); 9) typ państwa (13); 10) integralność narodowa/spójność (12); 11) relacje dyplomatyczne (11); 12) finanse/zasoby (11); 13) produkcja przemysłowa (9); 14) wzrost ekonomiczny (7); 15) ideologia (7); 16) handel międzynarodowy (7); 17) żywność/produkcja (7); 18) pozycja strategiczna/partnerstwo (7); 19) stabilność polityczna (7); 20) granice i sąsiedztwo (6); 21) ukształtowanie/topografia (6); 22) klimat (6); 23) wartość PKB (6); 24) media (5); 25) homogeniczność etniczna (3); 26) transport (3); 27) zdolności (możliwości) strategiczne (3). Jak widać z przytoczonych wyżej informacji dla określenia potęgi wykorzystywane są wskaźniki zarówno wymierne (liczba ludności, wielkość terytorium, produkcja przemysłowa, wartość PKB itd.), jak i trudno mierzalne (kierowanie/przywódstwo, cechy narodowe, pozycja państwa itp.) stąd przy zastosowaniu, szczególnie tych drugich napotyka się na wiele problemów metodologicznych. Patrz M. R. Hafeznia i in., *Presentation a New Model to Measure National Power of the Countries*, Journal of Applied Sciences 8(2) 2008, Asian Network for Scientific Information, s. 230-240, [w:] <http://scialert.net/fulltext/?doi=jas.2008.230.240>. Na podstawie przeprowadzonych badań określanie potęgi państw można potraktować jako sumę wartości czynników (rang) określonych na podstawie wielu wskaźników, stąd $NP = EC + PL + CL + SC + MI + TR + ST + TN + AS$, gdzie: NP – wskaźnik ogólny potęgi; EC – czynnik (ranga) ekonomiczny; PL – czynnik (ranga) polityczny; CL – czynnik kulturowy; SC – czynnik społeczny; MI – czynnik militarny; TR – czynnik terytorialny; ST – czynnik naukowo-technologiczny; TN – czynnik transnarodowy; AS – czynnik astro-kosmiczny. Poszczególne wartości dla każdego czynnika określane są na podstawie wielu wskaźników, od 3 do 12, a ogólna ich liczba wynosi 87. Dla przykładu czynnik naukowo-technologiczny określany jest z 12-tu wskaźników, ekonomiczny z 11-tu wskaźników, kulturowy z 12 - tu wskaźników, a astro-kosmiczny z trzech wskaźników. Na podstawie przyjętej metodologii otrzymano następujące wartości punktów dla państw stanowiących pierwszą dziesiątkę potęg: 1) USA (882 punkty), 2) Chiny (462), 3) Rosja (458), 4) Wielka Brytania (440), 5) Japonia (424), 6) Niemcy (402), 7) Francja (391), 8) Kanada (365), 9) Australia (324) i 10) Hiszpania (319).

wschodnioeuropejskich. Do przeprowadzenia oceny potęgi przyjętych zostało osiem wskaźników (tabela 1), które są reprezentatywne dla różnych wymiarów potęgi: przestrzennego, demograficznego, ekonomicznego i militarnego.

Zastosowano następujące wskaźnikami do oceny potęgi, których wartości przyjęto z jednolitego źródła (*CIA – The World Factbook*):

- 1) powierzchnia terytorium (w tys. km²);
- 2) liczba ludności (w mln mieszkańców);
- 3) produkt krajowy brutto ogółem (według siły nabywczej) - GDP (w mln \$);
- 4) produkt krajowy brutto (według siły nabywczej) na 1 mieszkańca (w \$/mieszkańca);
- 5) produkcja energii elektrycznej ogółem (w mln kWh);
- 6) wielkość eksportu ogółem (w mln \$);
- 7) wielkość wydatków militarnych (w mln \$);
- 8) zasoby potwierdzone gazu ziemnego (w mld m³).

Tabela 1

Wskaźniki określenia potęgi i ich wartości dotyczące państw Europy Środkowo - Wschodniej

DANE DO OCENY POTĘGI (SIŁY) PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ									
Lp.	Państwo	Powierzchnia terytorium w tys. km ²	Liczba ludności w mln	Produkt krajowy brutto ogółem GDP w mln \$	Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca w \$/miesz.	Produkcja energii elektrycznej ogółem w mln kWh	Wielkość eksportu ogółem w mln \$	Wielkość wydatków militarnych ogółem w mln \$	Zasoby potwierdzone gazu ziemnego w mld m ³
	WAGA	0,4	0,7	3,5	0,3	1,4	2,2	1,2	0,3
1	ALBANIA	28,7	3,0	25 230	7 800	5 201	1 886	376	0,85
2	BIAŁORUŚ	207,6	9,5	143 600	15 200	32 950	40 000	2 010	2,83
3	BOŚNIA i HERCEGOWINA	51,2	4,6	32 040	8 200	14 580	5 579	449	0,00
4	BULGARIA	110,9	7,0	102 300	13 800	34 310	26 080	2 660	5,66
5	CHORWACJA	56,6	4,5	81 360	18 400	14 670	12 280	1 945	31,58
6	CZARNOGÓRA	13,8	0,7	7 249	11 700	2 660	640	145	0,00
7	CZECHY	78,9	10,2	288 600	27 400	79 470	146 700	3 319	3,96
8	ESTONIA	45,2	1,3	27 660	20 600	12 960	15 640	553	0,00
9	KOSOWO	10,9	1,8	13 020	6 500	5 160	419	260	0,00
10	LITWA	65,3	3,5	62 390	19 100	12 270	26 530	562	0,00
11	ŁOTWA	64,6	2,2	35 370	15 900	3 569	10 300	389	0,00
12	MACEDONIA	25,7	2,1	21 620	10 500	6 390	4 445	1 297	0,00
13	MOŁDAWIA	33,9	3,7	12 150	3 400	3 412	1 920	49	0,00
14	POLSKA	312,7	38,4	781 500	20 600	141 800	197 100	14 849	164,80
15	RUMUNIA	238,4	21,8	270 600	12 600	60 980	62 500	5 141	63,00
16	SERBIA	77,5	7,3	79 880	10 800	36 060	11 770	1 598	48,14
17	SŁOWACJA	49,0	5,5	128 500	23 600	27 700	75 300	1 388	14,16
18	SŁOWENIA	20,3	2,0	58 630	29 000	13 000	28 960	997	0,00
19	UKRAINA	603,6	44,9	333 700	7 300	172 900	60 670	4 672	1104,00
20	WĘGRY	93,0	10,0	198 100	19 800	37 370	103 100	3 467	8,10
	wartość max.	603,6	44,9	781 500	29 000	172 900	197 100	14 849	1 104,00

Źródło: opracowanie własne

Na podstawie przyjętej metody rangowo-wagowej obliczona została dla każdego państwa Europy Środkowo-Wschodniej wartość syntetyczna potęgi, którą można traktować jako potęgę łączną: demograficzno-przestrzenno-ekonomiczno-militarną, a więc przyjąć, że jest to jako potęga w wymiarze ogólnym (załącznik 1). Obliczenie wartości potęgi dla każdego państwa wykonano na podstawie wzoru:

$$SP_{j=1}^k = \frac{\sum_{i=1}^{i=n} R_i \times W_i}{\sum_{i=1}^{i=n} W_i} \quad [1]$$

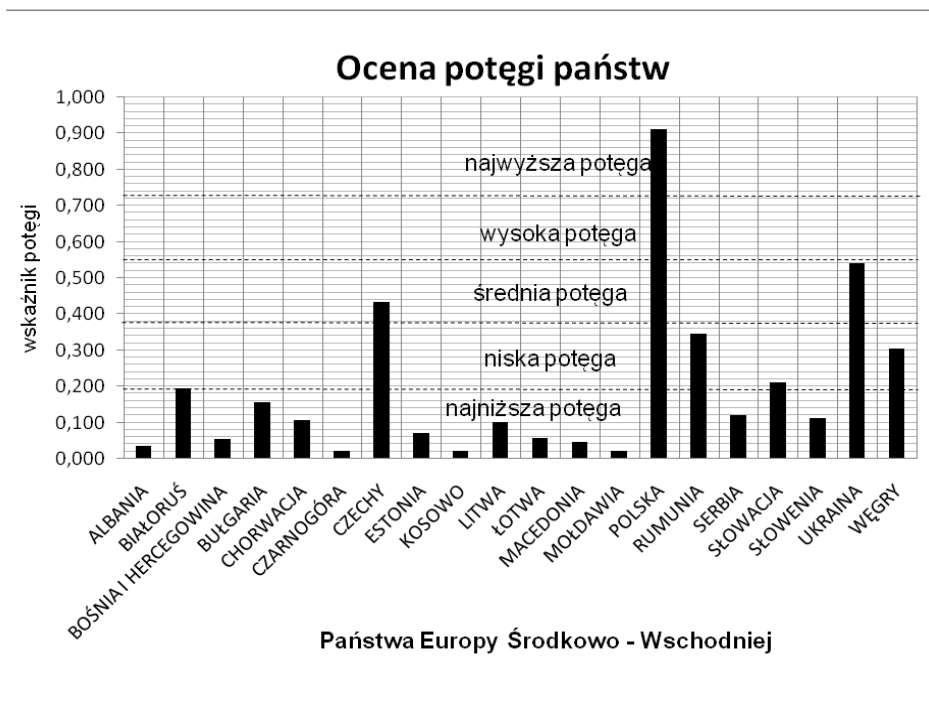
gdzie: R_i - rangi obliczone ze wzoru [2]:

$$R_i = \frac{L_i^k}{L_i^{\max}} \quad [2]$$

w tym: L_i^{\max} - największa wartość „i”-tego wskaźnika ze zbioru wszystkich państw przyjętych do oceny; L_i^k - wartość wskaźnika „i”-tego dla danego państwa.

Jak widać we wzorze [1] zastosowano tu również system wag (W_i), czyli wartości różnicujących „ważkość” wskaźników przyjętych do oceny potęgi. Konieczność zastosowania wag wynika z tego, że praktycznie niemożliwym jest dobrania wskaźników, których istotność („ważkość”) byłaby identyczna. Przydział wag dla poszczególnych wskaźników dokonany został przez zastosowanie metody eksperckiej. Obliczenia względnych wartości potęg metodą rangowo-wagową dla poszczególnych państw Europy Środkowo-Wschodniej przedstawiono w załączniku 1. Natomiast otrzymane wyniki końcowe – potęgi względne w wymiarze ogólnym, prezentowane są w postaci graficznej na rysunku 5.

Na podstawie otrzymanych wyników (rys. 5), widać wyraźnie, że istotnie Polska posiada najwyższą wartość potęgi (wśród państw Europy Środkowo-Wschodniej) określonej w wymiarze względnym (tylko spośród wybranych do oceny państw), osiągając wartość 0,911. Kolejnym państwem w dokonanej hierarchii jest Ukraina 0,542 oraz Czechy 0,434. Największą grupę wśród państw Europy Środkowo – Wschodniej stanowią kraje o najniższej potędze, aż czternaście państw (w najniższej klasie) na ogólną liczbę dwudziestu poddanych ocenie. Świadczy to dobitnie, iż państwa Europy Środkowo-Wschodniej to przede wszystkim państwa małe o niskim potencjale ekonomicznym i bardzo niskiej potędze w wymiarze ogólnym. Łącznie jednak wartość potęgi ogólnej wszystkich państw dla całej Europy Środkowo-Wschodniej jest porównywalna z potęgą Niemiec, a nawet z potęgą Federacji Rosyjskiej, co pozwala traktować łącznie ten region jako istotnego gracza na arenie europejskiej.

Źródło: opracowanie własne

Rys. 5. Ocena potęgi ogólnej w wymiarze względnym państw Europy Środkowo - Wschodniej

Znaczenie strategiczne regionu środkowo-wschodnioeuropejskiego wskazuje na jego ważność w wymiarze globalnym, stąd stanowi ta przestrzeń region geostrategiczny (tu doszło do wybuchu I i II wojny światowej oraz styku między dwoma blokami w okresie „zimnej wojny”, przy czym dla ówczesnego Związku Sowieckiego była to strefa buforowa i obszar potencjalnej konfrontacji). Odpowiedź na pytanie: *Czy Polska mogłaby pełnić rolę lidera w regionie środkowo-wschodnioeuropejskim*, może być twierdząca, gdyż świadczą o tym przedstawione atrybuty naszego kraju wyrażone w wielkości potęgi. Pytanie czy pełni taką rolę nie jest już do końca tak oczywiste i składa się na to znacznie więcej czynników (polityka zagraniczna, dyplomacja, przyzwoleń głównych graczy globalnych, stosunki z państwami regionu i ich punkt widzenia itd.). Tu odpowiedź twierdząca dotyczyłaby raczej wymiaru symbolicznego. Niezależnie jednak od wszystkiego należy zauważyć, że w globalnym wymiarze finansowym region ten jest traktowany jako pewna całość, stąd wszelkie zawirowania dotyczące któregoś z państw Europy Środkowo-Wschodniej, natychmiast odbijają się na poziomie wyceny akcji, walut i aktywów wszystkich państw z Polską włącznie. Niestety najczęściej nie dostrzega się różnic w polityce monetarnej poszczególnych państw oraz kondycji ich banków (systemów finansowych).

Mocarstwa prowadzące politykę globalną szukają („wskazują”), które państwo postrzegają w roli lidera (koordynatora) regionalnego (subregionalnego) i w tym

wypadku nie sposób nie dostrzec, chociażby na podstawie ostatnich wizyt prezydenta Chin, że w regionie środkowo-wschodnioeuropejskim taką funkcję powinna pełnić Polska. Oczywiście nie ma to nic wspólnego z byciem mocarstwem²⁴, gdyż z punktu widzenia geopolityki Polska nie jest mocarstwem ani sektorowym ani regionalnym, ani w ciągu najbliższego okresu nie uzyska tego statusu. Odsyłam tutaj do artykułu dr. Tomasz Klina pt. „Czy Polska może być mocarstwem?”, zamieszczonego w książce pod red. R. Beckera i J. Marszałek-Kawy pt. *Teorie i casusy globalizacji* (Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2006).

Interesy państwa²⁵ – zasady ogólne

W „Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej” z 2007 roku określono, że współcześnie **podstawowe interesy narodowe** są niezienne i oparte na całościowej koncepcji bezpieczeństwa państwa, uwzględniającej aspekty polityczno-militarne, ekonomiczne, społeczne i ekologiczne. Narodowe interesy wynikają z fundamentalnych i niezmiennych wartości narodowych, a ich realizacja stanowi dla państwa i jego mieszkańców potrzebę nadrzędną. Interesy narodowe stanowią zespół wartości i potrzeb koniecznych do istnienia w systemie międzynarodowym; są również kategorią motywującą do działania na arenie międzynarodowej a przy tym część z nich posiada zindywidualizowaną formę i treść, zmienną w czasie i przestrzeni. W Konstytucji RP wymienia się następujące **interesy narodowe (art. 5):**

- zapewnienie niepodległości, nienaruszalności terytorialnej, wolności i bezpieczeństwa;
- poszanowania praw człowieka i obywatela;
- zachowanie dziedzictwa narodowego;
- ochrona środowiska naturalnego w warunkach zrównoważonego rozwoju.

J. Pietraś wyróżniał następujące interesy narodowe: **najważniejsze** – realizowane w sposób bezwzględny; **ważne** oraz **dalszoplanowe**. W innym ujęciu

²⁴ **Mocarstwem** jest taki ośrodek siły (upraszczając: państwo lub zgrupowanie państw), które jest zdolne do narzucenia swojej woli politycznej w środowisku międzynarodowym, projekcji siły na zewnątrz oraz zdolne do skutecznego utrzymywania i poszerzania swojej przestrzeni, rozumianej nie tylko w kategoriach terytorialnych. Kluczowym kryterium jest więc kategoria nacisku, możliwości wywarcia skutecznej presji. Poprzez kontrolę przestrzeni rozumiemy nie tylko obszar będący we własnym posiadaniu (w kategoriach formalno-prawnych), ale także rozszerzania swoich wpływów w taki sposób, aby przez to zdobywać kontrolę nad terytorium, niekoniecznie drogą fizycznego podboju. Obecnie bardzo skutecznymi formami poszerzania przestrzeni politycznej jest np. kontrola sieci dystrybucji energii. Bardzo ważne znaczenie ma tzw. miękka siła (dyplomacja, ekspansja kulturalna, technologiczno-naukowa). W teorii stosunków międzynarodowych mamy oczywiście do czynienia z szeregiem typologii mocarstw, gdzie wyróżnia się przede wszystkim takie kategorie jak mocarstwo globalne (uniwersalne), mocarstwa regionalne i tzw. mocarstwa sektorowe, dominujące w jednym, dwóch sektorach, jak np. gospodarka, nauka i technologie (tutaj dobrym przykładem jest Japonia) czy potencjał militarny (np. Izrael).

²⁵ S. Zajas, R. Zięba, J. Skrzyp, J. Zając, T. Chabiera, *Wnioski: zdefiniowanie i priorytetyzacja interesów narodowych oraz określenie wyphywających z nich możliwych i pożądanych (rekomendowanych) celów strategicznych Rzeczypospolitej Polskiej w dziedzinie bezpieczeństwa*, [w:] www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=7585

współczesne interesy narodowe²⁶ podzielono również na trzy grupy: **żywotne**; **ważne** oraz **inne istotne**. Sam podział nie jest tu jednak bliżej uzasadniony, wprowadza podobnie jak poprzedni pewną gradację ważności interesów, co niekoniecznie wynika z ich definicji opisowych. W ogólnym spojrzeniu podziały te są bardzo podobne, co szczególnie uwypukla się po bezpośrednim zestawieniu odpowiadających sobie kategorii: **najważniejsze – żywotne; ważne – ważne; dalszoplanowe – inne istotne**.

Żywotne interesy narodowe Rzeczypospolitej Polskiej wiążą się z zapewnieniem przetrwania państwa i jego obywateli. Obejmują one potrzeby (w innym miejscu określone jako cele strategiczne):

- zachowania niepodległości i suwerenności państwa, jego integralności terytorialnej i nienaruszalności granic;
- zapewnienia bezpieczeństwa obywateli, praw człowieka i podstawowych wolności;
- umacniania demokratycznego porządku politycznego.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że istotne znaczenie dla realizacji żywotnych interesów narodowych mają zapisy poczynione w nowej koncepcji strategicznej NATO, gdzie kwestie dla nas istotne zostały ujęte w sposób korzystny: niepodważalne znaczenie kolektywnej obrony oraz odstraszenia; mechanizmy umożliwiające realizację zapisów Art. 5 Traktatu Waszyngtońskiego²⁷ (plany ewentualnościowe, szkolenia, siły wojskowe zdolne zarówno do działań obronnych, jak i misji ekspedycyjnych); zrównoważone i podkreślające zasadę wzajemności ujęcie relacji NATO-Rosja; zaakcentowanie kwestii kontroli broni konwencjonalnych i jądrowych; podkreślenie wagi współpracy partnerskiej oraz otwartości Sojuszu na nowych członków, w tym podtrzymanie postanowień szczytu w Bukareszcie w odniesieniu do Gruzji i Ukrainy; rozwój relacji NATO-UE; sojusznicza obrona przeciwrakietowa.

Osiągnięcie ważnych interesów narodowych Polski ma zapewnić:

- zagwarantowanie trwałego i zrównoważonego rozwoju cywilizacyjnego oraz gospodarczego kraju;

²⁶ S. Zajas, R. Zięba, J. Skrzyp, J. Zając, T. Chabiera, *Wnioski: zdefiniowanie i priorytyzacja interesów narodowych oraz określenie wypływających z nich możliwych i pożądanych (rekomendowanych) celów strategicznych Rzeczypospolitej Polskiej w dziedzinie bezpieczeństwa*, [w:] www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=7585

²⁷ Art. 5 Traktatu Waszyngtońskiego - *Strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub kilka z nich w Europie lub Ameryce Północnej będzie uważana za napaść przeciwko nim wszystkim; wskutek tego zgadzają się one na to, że jeżeli taka zbrojna napaść nastąpi, każda z nich, w wykonaniu prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, uznanego przez Artykuł 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy Stronie lub Stronom tak napadniętym, podejmując natychmiast indywidualnie i w porozumieniu z innymi Stronami taką akcję, jaką uzna za konieczną, nie wyłączając użycia siły zbrojnej, w celu przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego. O każdej takiej zbrojnej napaści i o wszystkich środkach zastosowanych w jej wyniku zostanie bezzwłocznie powiadomiona Rada Bezpieczeństwa. Środki takie zostaną zaniechane, gdy tylko Rada Bezpieczeństwa podejmie działania konieczne do przywrócenia i utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa.*

- stworzenie warunków do wzrostu dobrobytu społeczeństwa, do rozwoju nauki i techniki;
- stworzenie warunków do należytej ochrony dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej, a także środowiska naturalnego.

Inne istotne interesy narodowe Polski są współcześnie związane z dążeniem do zapewnienia silnej pozycji międzynarodowej państwa oraz możliwości skutecznego promowania polskich interesów na arenie międzynarodowej. Do istotnych interesów zalicza się również umacnianie zdolności działania i skuteczności najważniejszych instytucji międzynarodowych, w których Polska uczestniczy, jak również rozwój stosunków międzynarodowych opartych na poszanowaniu prawa oraz efektywnej współpracy wielostronnej zgodnie z celami i zasadami określonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych. Realizacja interesów narodowych oraz wynikających z nich celów odbywa się w ramach działań wewnętrznych państwa oraz w jego relacjach z otoczeniem zewnętrznym. Zdolność Polski do skutecznego działania na zewnątrz jest uwarunkowana jakością wewnętrznego ładu politycznego, gospodarczego i społecznego.

Zgodnie z zapisami „Strategii...” nadrzędnym celem strategicznym Rzeczypospolitej Polskiej jest zapewnienie korzystnych i bezpiecznych warunków **realizacji interesów narodowych** poprzez eliminację zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń, redukcję ryzyka oraz odpowiednie oszacowanie podejmowanych wyzwań i umiejętne wykorzystywanie pojawiających się szans. Ustalenia zawarte w „Strategii bezpieczeństwa narodowego RP” z 2007 r. są w tym kontekście w dużej mierze słuszne, jednak pewne niedopowiedzenia, obawy oraz zachowawcze ustalenia i brak konkretnych stwierdzeń odnośnie interesów naszego państwa, co również konkludują autorzy wspomnianych wniosków powoduje, że niezbędne jest zweryfikowanie i zredefiniowanie **interesów narodowych** i celów strategicznych również w dziedzinie bezpieczeństwa na najbliższe dwie dekady.

Interesy Polski w regionie środkowo-wschodnio europejskim

Istotnym czynnikiem stabilizacji żywotnych interesów Polski jest suwerenność i stabilizacja wszystkich państw Europy Środkowo-Wschodniej, gdyż sytuacja taka na pewno będzie również umacniała nasze bezpieczeństwo. Region musi zyskać swój znaczący wymiar również w polityce.

W naszym ważnym interesie jest aby subregion środkowo-wschodnioeuropejski był postrzegany na arenie międzynarodowej jako przestrzeń stabilna politycznie i ekonomicznie, której państwa rozwijają się w szybszym tempie niż otoczenie i posiadają stabilne systemy finansowe, co powstrzyma innych graczy od prób ciągłej dominacji, nacisków ekonomicznych, rozgrywek politycznych i innych manipulacji na które są państwa tego regionu wyjątkowo narażone²⁸. Procesy globalizacyjne wzmocniły transnarodowe grupy kapitałowe, zdolne dziś do oddziaływania na politykę krajów nawet średniej wielkości. A jak wskazano wyżej większość państw

²⁸ Przypomnijmy sobie radę Chiraca z czasów kryzysu irackiego, kiedy to rzekomo przegapiliśmy okazję, żeby siedzieć cicho, czy artykuł w „The Economist”, zatytułowany „Argentyna nad Dunajem”, którego autor nie zadał sobie trudu, by dostrzec różnice w polityce monetarnej kilku różnych państw oraz kondycji banków i wrzucił je do jednego worka z napisem „kryzys”.

Europy Środkowo-Wschodniej to kraje małe, które najczęściej traktowane są jako podmioty w rozgrywkach między mocarstwami.

Celem polskiej polityki międzynarodowej w subregionie środkowo-wschodnioeuropejskim powinno być objęcie roli najbardziej wpływowego gracza regionalnego w ramach działań Unii Europejskiej w odniesieniu do tej przestrzeni, jest to też przede wszystkim ważne również w interesie naszego własnego rozwoju gospodarczego. Konieczne jest w tym względzie promowanie wartości i dążeń ogólnoeuropejskich, będących podstawą integracji państw unijnych: Pokój, Wolność, Solidarność, Wspólny Rozwój Gospodarczy, Rozwój Zrównoważony, Praworządność Międzynarodowa, Prawa Człowieka, Demokratyzacja Instytucji. Jak interesem ogólnoeuropejskim powinno być poszanowanie żywotnych interesów państw członkowskich, tak podobnie być powinno w odniesieniu do wszystkich państw Europy Środkowo-Wschodniej, również nie wchodzących do Unii Europejskiej. Polska powinna być promotorem państw Europy Środkowo-Wschodniej na drodze ich integracji z Unią Europejską. W ramach działalności w Unii Europejskiej powinniśmy tworzyć „koalicje” i różne formy wzajemnego poparcia z państwami regionu, które są członkami UE w celu walki o wspólne interesy państw małych i średnich całego regionu środkowo-wschodnioeuropejskiego oraz Europy Środkowej. Powinniśmy wykorzystywać wyszehradzką „czwórkę” w celu uzgodnienia stanowisk w jak największej liczbie spraw; przecież V4 ma obecnie w Radzie UE podobną liczbę głosów, co Francja i Niemcy.

Działania na rzecz bezpieczeństwa Polski w perspektywie najbliższych lat to przede wszystkim:

- aktywizowanie działań w ramach Grupy Wyszehradzkiej, Rady Państw Morza Bałtyckiego, Inicjatywy Środkowoeuropejskiej, Partnerstwa Wschodniego, jako metody na zacieśnianie współpracy z państwami Europy Środkowej i całej Europy Środkowo-Wschodniej w celu wzmacnianie swojej pozycji w tym regionie;
- powrót do idei ściślejszej współpracy w ramach OBWE; instytucja ta jest doskonałym forum dialogu i konsultacji z krajami pozostającymi poza UE i NATO: pozostałymi państwami poradzieckimi. Może służyć jako instrument kształtowania europejskiego bezpieczeństwa kooperatywnego;
- działania na rzecz normalizacji oraz rozwoju stosunków z Federacją Rosyjską w odniesieniu do przestrzeni środkowo-wschodnio europejskiej; będzie to nie tylko umacniać bezpieczeństwo Polski, ale również wzmacniać naszą pozycję w regionie oraz w UE i NATO;
- aktywne włączanie się w działania społeczności międzynarodowej, szczególnie w Europie Środkowo-Wschodniej na rzecz rozwiązywania konfliktów, kryzysów i problemów subregionalnych (stabilizowanie sytuacji w rejonach konfliktowych, zwalczanie terroryzmu międzynarodowego i przestępczości zorganizowanej, pomoc państwom znajdującym się w trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej; podejmowanie działań na rzecz jak najmniejszego uzależniania się od dostaw surowców, a szczególnie od monopolizacji dostaw surowców energetycznych, poprzez

popieranie i rozwijanie technologii wydobycia własnych zasobów gazu łupkowego oraz „czystych” technologii wykorzystania węgla w energetyce, czy dywersyfikacji dostaw, a także ochrony środowiska naturalnego przy zachowaniu możliwości rozwoju gospodarczego).

Kwestią bezsporną jest twierdzenie, że istnieją długofalowe i wspólne środowisko-wschodnio europejskie ważne interesy. Wynika to z naszego położenia geograficznego, doświadczeń historycznych, w tym doświadczeń z komunizmem, wspólnego dziedzictwa kulturowego i gospodarczego oraz zasobów surowcowych, przy czym chodzi tu przede wszystkim o surowce energetyczne (węgiel kamienny i brunatny, niekonwencjonalne zasoby gazu ziemnego²⁹) oraz specyficznie ukształtowany system energetyczny. Nie powinniśmy ignorować rozwoju sytuacji w Rosji i dążeń aparatu władzy tego państwa do odtworzenia mocarstwowej roli w starym stylu z epoki zimnej wojny ze strefami wpływów, grami geopolitycznymi i uzasadnieniami że „dużemu” należy się więcej i to często w dosłownym znaczeniu terytorialnym³⁰ lub infrastrukturalnym (instalacje przesyłowe ropy i gazu), a także militarnym (wkroczenie do Gruzji, czy wcześniej na Bałkany - Kosowo, działania w Naddniestrzu, czy ostatnio ćwiczenia na Morzu Czarnym bez powiadamiania sąsiadów).

Musimy przeciwstawiać się również zdecydowanie takiemu kształtowaniu świata, którego istota polega na rozgrabianiu wspólnego majątku ogólnoswiatowego (otwarte oceany i morza oraz przestrzeń kosmiczna), monopol na tranzyt i instalacje przesyłowe, zamykanie akwenów, szlaków żeglugowych lub utrudnianie żeglugi i inne monopolistyczne i protekcyjnistyczne praktyki w których prym wiedzie Federacja Rosyjska. Powinniśmy kształtować „politykę wschodnią” UE, jak to tylko możliwe, włącznie z utrzymaniem przy życiu Partnerstwa Wschodniego. Dalej, musimy nieustannie przypominać, że rozszerzenie UE na Bałkany Zachodnie jest ważne i korzystne dla całej Europy oraz jest niezbędnym elementem dokończenia podjętych wcześniej działań porządkujących i stabilizujących, które muszą być dokończone i są powinnością unii w stosunku do państw tego regionu.

Interesem najbardziej praktycznym są wspólne działania na rzecz kształtowania bezpieczeństwa energetycznego w ramach prowadzonej polityki energetycznej. Większość państw regionu zaliczana jest do krajów o niskiej samowystarczalności energetycznej i wysokiej wrażliwości na zmiany cen (m.in. nawet spośród państw należących do UE, są to: Litwa, Łotwa, Węgry, Słowenia, Bułgaria, Słowacja). Pozostałe, jeżeli nawet posiadają wysoką samowystarczalność energetyczną, to niestety są również bardzo wrażliwe na zmiany cen (Polska, Estonia, Czechy, Rumunia) – tabela 2.

²⁹ Rozwój wydobycia gazu łupkowego w USA i Europie przyczyni się do wyraźnego osłabienia pozycji Rosji na Starym Kontynencie – przewiduje amerykański Baker Institute. Eksperti oceniają, że udział rosyjskiego gazu w europejskim rynku spadnie z obecnych niemal 30 do poniżej 15 procent w 2040 roku. To zmniejszy możliwość użycia przez Rosję energii jako narzędzia politycznego nacisku, wzmacniając pozycję Polski i innych krajów Środkowej Europy.

³⁰ Federacja Rosyjska próbuje rozgrażyć obszary okołobiegunowe i zawładnąć kolejne mln km², tym razem powierzchni oceaniczno-morskich świata z zasobami ropy naftowej i gazu ziemnego oraz innymi surowcami.

Być może najistotniejszą sprawą jest jednak zachowanie i wspieranie dobrych relacji sąsiedzkich w regionie. Warunkiem jakiegokolwiek współpracy jest również i to, by Polska – w chwili obecnej niekwestionowany lider regionu – zdawała sobie sprawę nie tylko ze swej siły, lecz także odpowiedzialności oraz konieczność uwzględniania interesów i stanowisk innych państw regionu.

Tabela 2
Samowystarczalność energetyczna a ceny energii

Wysoka samowystarczalność / niska wrażliwość na zmiany cen	Wysoka samowystarczalność / wysoka wrażliwość na zmiany cen
Wielka Brytania, Dania, Norwegia	Estonia, Polska, Republika Czeska, Rumunia
Niska samowystarczalność / wysoka wrażliwość na zmiany cen	Niska samowystarczalność / niska wrażliwość na zmiany cen
Łotwa, Litwa, Węgry, Słowenia, Bułgaria, Słowacja, Cypr, większa część Francji, część Włoch	Portugalia, Hiszpania, Irlandia, Szwecja, Finlandia, Niemcy, Austria, Belgia, większa część Włoch, część Francji, Grecja

Źródło: Trzeci raport syntetyczny ESPON na podstawie wyników z jesieni 2006. Terytorialne uwarunkowania konkurencyjności i spójności. Regionalna różnorodność Europy i jej potencjały, wyd. ESPON, wydanie wersji polskiej MRR, s. 80.

Kształt polityki UE jest coraz bardziej zależny od woli najsilniejszych jej członków, zaś głos państw średnich i małych jest w małym stopniu brany pod uwagę, stąd warto jeszcze raz podkreślić, że wszelkie wzmocnienie tego głosu ma jak najbardziej realne uzasadnienie, a koordynująca i integrująca rola Polski w tym względzie zdaje się mieć znaczenie priorytetowe dla całego subregionu. Za realistyczną można uznać koncepcję, wedle której państwa środkowoeuropejskie – Rumunia, Czechy, Węgry, Słowacja, Polska – mogą w wielu kluczowych dla nich sprawach zajmować wspólne stanowisko w ramach UE i forsować w ten sposób swoje interesy, nawet jeżeli będą one sprzeczne z interesami tzw. starych członków Unii Europejskiej.

Kolejną kwestią wokół której powinny skupiać się działania Polski i państw Europy Środkowo-Wschodniej wchodzących do UE i NATO jest tworzenie wspólnych instrumentów politycznych i ekonomicznych, poprzez działania których można było by w większym niż dotychczas stopniu skłaniać Ukrainę³¹ i Mołdawię,

³¹ Ukraina zajmuje kluczowe miejsce w organizacjach regionalnych takich jak GUAM, a także odgrywa kluczową rolę w basenie Morza Czarnego. Geostrategiczne znaczenie Ukrainy - według profesora Zbigniewa Brzezińskiego – „nie wynika z posiadanej potęgi czy ambicji, lecz z ważnego położenia geograficznego i skutków jego potencjalnej niestabilności dla zachowań graczy geostrategicznych”, patrz: Z. Brzeziński, *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*. Warszawa 1998, s. 49 – 50. Pozycja geopolityczna Ukrainy, rozpatrywana w wymiarze regionalnym, uwarunkowana jest tym, że jej granice stykają się z granicami państw które są członkami UE (Polska, Słowacja, Węgry, Rumunia) oraz NATO (Polska, Słowacja, Węgry, Rumunia, a w basenie Morza Czarnego – Bułgaria i Turcja).

a nawet Białoruś do obrania prozachodniego, zgodnego z interesami krajów Europy Środkowej kierunku polityki zagranicznej. Podobne działania należałoby realizować w podobnej konfiguracji wobec państw bałkańskich Europy Środkowo-Wschodniej, tzn.: Bośni i Hercegowiny, Serbii, Czarnogóry, Macedonii, Kosowa i po części Albanii, czym zapewne w większym stopniu zainteresowane tą problematyką powinny być szczególnie Rumunia i Bułgaria oraz Słowenia i Chorwacja. Polska powinna jednak mocno wspierać działania prozachodnie w wymienionych państwach bałkańskich.

Zarówno Polska, jak i cała Europa Środkowo-Wschodnia, potrzebuje otwarcia perspektywy pozaeuropejskiej. W tym kontekście, szczególne znaczenie mają Chiny³², które coraz chętniej spoglądają w kierunku państw tego subregionu, poszukują tu głównego partnera i lidera subregionalnego wskazując na Polskę. Polska jako lider regionu jest dla Chin bardzo atrakcyjnym partnerem. Takiej szansy nie wolno nam nie zauważyć i nie w pełni wykorzystać. **Chińczycy obecnie inwestują w Europie Środkowo-Wschodniej kilkanaście razy więcej kapitału niż jeszcze w 2004 roku, głównie w infrastrukturę i energetykę³³.**

Korytarze przesyłowe i transportowe przebiegające i planowane przez przestrzeń Europy Środkowo-Wschodniej mają kluczowe znaczenie dla rozwoju państw tego subregionu ale także wielu państw zachodnich Unii Europejskiej i Rosji. Rosja tymczasem prowadzi politykę swoistego okrażania i omijania przestrzeni, szczególnie wybranych państw Europy Środkowej, stąd wynika konieczność współpracy Polski z pozostałymi państwami subregionu dla wypracowania wspólnego stanowiska opartego na wzajemnym interesie i przedstawianiu go Unii Europejskiej. Kraje Europy Środkowej to zagłębie węglowe naszego kontynentu. Posiadają własne zasoby węgla kamiennego, brunatnego i potencjalne zasoby gazu niekonwencjonalnego. Borykają się również z podobnymi problemami: brakiem środków na inwestycje i przestarzałą infrastrukturą energetyczną. Wspólne problemy są platformą do tego, aby kraje regionu wspólnie walczyły o swoje interesy w UE respektując wspólny europejski cel, jakim jest bezpieczny dostęp do energii, przy rozsądnych cenach, niskoemisyjności i stosowaniu nowoczesnych technologii, ale przedstawiając swoją specyfikę subregionalną i oczekując rozwiązań dostosowanych do tej specyfiki.

Od zakończenia zimnej wojny NATO przyjęło 12 nowych państw członkowskich, wywodzących się głównie z obszaru Europy Środkowo-Wschodniej. Proces ten jest jednym z najbardziej znaczących dowodów przemian politycznych w Europie po rozpadzie ZSRR. Polska jako jeden z beneficjentów polityki „otwartych drzwi” popiera utrzymanie tej zasady w stosunku do kolejnych kandydatów. Szczególne znaczenie dla Polskich interesów ma rozszerzenie w kierunku wschodnim, następnie północnym oraz południowym. Rozszerzenie Sojuszu przyczynia się bowiem do poszerzania strefy stabilności i bezpieczeństwa, czego przykładem mogą być Bałkany, gdzie rysują się lepsze horyzonty dla

³² Chiny i Europa Środkowo-Wschodnia powinny zwiększać skalę współpracy; Chiny będą współpracować z krajami tego regionu przy zwiększaniu wymiany handlowej – zadeklarował premier Chin Wen Jiabao podczas forum Gospodarczego Polska-Europa Środkowa-Chiny w Warszawie.

³³ Według raportu CEED Institute (Central Eastern Europe Development Institute).

wspierania polityki „otwartych drzwi”. Jest to region, w którym projekt integracji europejskiej (zarówno gospodarczo-politycznej, jak i w obszarze bezpieczeństwa) jest najbardziej realny. Pozytywne przykłady Słowenii, Chorwacji i Albanii wskazują, że obszar będący jeszcze do niedawna zapalnikiem wojennym, może stać się w ciągu dekady trwale stabilny. Dodatkowo, z punktu widzenia Polski, jest to region nie tylko pokrewny kulturowo, ale także naznaczony pozytywną obecnością polskich żołnierzy w siłach pokojowych, co można zdyskontować politycznie. Warto rozważyć zatem aktywne zaangażowanie się w proces integracji Bałkanów z NATO. Otworzy to także Polsce pole do współpracy z partnerami, takimi jak Rumunia, Bułgaria i Turcja. Jako państwo, które jedno z pierwszych uznało Kosowo, Polska jest odpowiednim kandydatem do wspierania procesu szukania stałego porozumienia między Belgradem a Prisztiną, co jest warunkiem niezbędnym do dokończenia w przyszłości procesu integracji Bałkanów z Sojuszem.

Niestety, proces ten po 2004 r. utracił swoją dynamikę. Wiąże się to zarówno z niepewnością co do roli NATO w przyszłości, jak i uwarunkowaniami politycznymi wokół kandydatów. Drugim powodem wyhamowania tempa integracji państw byłego bloku wschodniego ze strukturami euroatlantyckimi była polityka Rosji. Państwo to, które przez długi czas bezsilnie obserwowało przybliżanie się granic NATO do swojego terytorium, rozpoczęło na początku XXI w. odbudowywanie swojej pozycji międzynarodowej. Wraz z tym procesem rosła także zdolność Federacji Rosyjskiej do wpływania na sytuację bezpieczeństwa w regionie. Z całą pewnością można stwierdzić, że ostrożność państw zachodnich wobec planów akcesji kandydatów z obszaru dawnego wpływu ZSRR jest w części spowodowana obiekcjami Kremla.

Konkludując, w regionie bałkańskim – będącym najbardziej perspektywicznym kierunkiem polityki „otwartych drzwi” – są państwa, które już zostały członkami (Słowenia, Chorwacja i Albania), jak i takie, które jeszcze nie są do tego gotowe lub których specyficzna sytuacja utrudnia akcesję do NATO (Macedonia – spór z Grecją). Obszar byłej Jugosławii był na początku lat 90. teatrem największych i najbardziej krwawych działań wojennych w Europie od czasów II wojny światowej. Proces integracji państw bałkańskich ze strukturami euroatlantyckimi jest zatem bardzo ważnym elementem stabilizacji w regionie, w którym nacjonalizmy i wzajemne animozje, choć niewyrażane już za pomocą atrybutów siły militarnej, są nadal obecne. Spośród tych krajów Słowenia i Chorwacja cieszą się statusem członka UE (Chorwacja od 1 lipca 2013 roku) i NATO. Od 2009 r. członkami Sojuszu są Chorwacja i Albania. Inne państwa znajdują się na różnych etapach swojej drogi do członkostwa³⁴.

Najwięcej kontrowersji wzbudza więc nadal Europa Środkowo-Wschodnia – kierunek najbardziej interesujący z polskiego punktu widzenia³⁵ oraz ważny z racji naszej rangi w tym subregionie.

³⁴ P. Pacuła, *Przyszłość polityki „otwartych drzwi” NATO*, [w:] „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr 21, I – 2012.

³⁵ Ważnym wydarzeniem w polityce bezpieczeństwa Ukrainy była zgoda na stacjonowanie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej na Krymie do 2042 r. Porozumienie to uznawane jest za jeden z czynników,

Zakończenie

Początek XXI wieku charakteryzowała skrajna nierównowaga w rozkładzie sił w wymiarze globalnym. Posiadając poniżej 5 % ogólnej ludności świata Stany Zjednoczone tworzyły około jednej czwartej globalnego produktu brutto i przeznaczały na wydatki wojskowe niemal połowę kwoty przeznaczanej przez wszystkie państwa świata. Obecnie światowy układ sił według Josepha Nye³⁶ „...przypomina skomplikowaną, trójwymiarową grę w szachy. Na najwyższej szachownicy potęga militarna jest w znacznym stopniu jednobiegunowa, a USA powinny tu zachować prymat jeszcze przez długi czas. Potęga gospodarcza na szachownicy środkowej jest wielobiegunowa już od ponad 10 lat – z USA, Unią Europejską, Japonią, Chinami w roli głównych graczy i z innymi państwami zyskującymi na znaczeniu. Najniższa szachownica to domena ponadnarodowa. Mamy tu tak różnorodne podmioty pozapaństwowe jak bankierów, którzy przelewają pieniądze drogą elektroniczną, terrorystów handlujących bronią, hakerów zagrażających bezpieczeństwu w cyberprzestrzeni oraz wyzwania takie jak pandemie czy zmiany klimatyczne. Ocena ta wydaje się bardzo trafna, stąd nasuwają się wnioski, które powinny być inspiracją dla naszych działań na arenie międzynarodowej. W kontekście powyższego w odniesieniu do gwarancji bezpieczeństwa militarnego najistotniejsze znaczenie ma przynależność Polski i innych państw Europy Środkowo-Wschodniej do NATO i utrzymywanie strategicznego partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi. W kontekście gospodarczym (środkowy poziom szachownicy), pomimo ogólnie korzystnej sytuacji geopolitycznej w Europie i jej najbliższym otoczeniu, konieczność zapewnienia obywatelom stałego bezpieczeństwa ekonomicznego oraz warunków trwałego rozwoju nadal należy do ważnych wyzwań w wielu krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w tym również w Polsce. Kształt polityki UE jest coraz bardziej zależny od woli najsilniejszych jej członków, utrwała się koncepcja dwóch a nawet trzech prędkości rozwoju unii, zaś głos państw średnich i małych jest w małym stopniu brany pod uwagę, stąd warto jeszcze raz podkreślić, że wszelkie wzmocnienie tego głosu ma jak najbardziej realne uzasadnienie, stąd wynika dla Polski potencjalna rola koordynująca i integrująca państwa małe i średnie, co zdaje się mieć coraz większe znaczenie dla całego subregionu. Problematyka „trzeciej szachownicy” jest ze wszech miar istotna dla każdego państwa Europy Środkowo-Wschodniej, stąd konieczność współdziałania we wszystkich kwestiach jest tu bez wątpienia priorytetowa.

Dotychczasowe wymiary środowiska bezpieczeństwa (globalny, regionalny i krajowy)³⁷, należałoby uzupełnić o wymiar subregionalny, co w naszej sytuacji ma duże znaczenie, gdyż położenie geopolityczne Polski decyduje o konieczności eksponowania również tego wymiaru w realizacji polityki zagranicznej, w tym

który może uniemożliwić przystąpienie Ukrainy do NATO w tym okresie. Tym niemniej Ukraina nadal uczestniczy zarówno w ISAF (23 żołnierzy), KFOR (134 żołnierzy), jak i Active Endeavour (1 korweta). Do końca 2011 r. 6 oficerów ukraińskich brało również udział w misji NTM-I (NATO Training Mission – Iraq).

³⁶ J. Nye, *Goliat na diecie*, [w] „Forum” nr 51/52 z 20.12.2010-2-01.2011, s.10-11

³⁷ Patrz: *Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego – główne wnioski i rekomendacje dla Polski*, Wyd. BBN, Warszawa 2012, s. 6.

szczególnie w kontekście szeroko rozumianego bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Uogólniając, można postawić tezę wynikającą z analizy potęgi państw Europy Środkowo-Wschodniej na podstawie której widać wyraźnie, że Polska posiadając najwyższą wartość względną potęgi (spośród państw subregionu), powinna w większym stopniu kreować aktywną politykę na arenie międzynarodowej w odniesieniu do kwestii politycznych, ekonomicznych, społecznych, kulturowych, ekologicznych i bezpieczeństwa militarnego tego subregionu. Polityka zagraniczna naszego państwa powinna być realizowana w odniesieniu do tej przestrzeni znacznie bardziej skutecznie w kontekście realizacji wspólnych celów i interesów państw dla dobra rozwoju i bezpieczeństwa całej Europy Środkowo-Wschodniej, co leży oczywiście i w naszym żywotnym interesie.

Bibliografia

1. Bański J., *Polska i Europa Środkowo-Wschodnia w koncepcjach podziału Europy*, [w:] http://globus.igipz.pan.pl/zpz/banski/PDF/29_Polska_w_Europie.pdf
2. Brzeziński Z., *Wielka szachownica*, Świat Książki, Warszawa 1998.
3. Brzeziński Z., *Wybór. Dominacja czy przywództwo*, SIW Znak, Kraków 2004.
4. Collins J.M., *Military Geography*, National Defense University Press, Washington DC 1998.
5. *Conflict Barometr 2012*, Heidelberg Institute for International Conflict Research, Hiedelberg 2013.
6. Dugin A., *Osnovy geopolityki. Geopoliticheskoje buduszczeje Rosii*, Arktogeja, Moskwa 1997.
7. *Europa Środkowa jako obszar interesów regionalnych*, red. J. Przewłocki, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
8. *Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego*, Sztab Generalny WP, Warszawa 2001.
9. Hafeznia M. R. i in., *Presentation a New Model to Measure National Power of the Countries*, Journal of Applied Sciences 8(2) 2008, Asian Network for Scientific Information, <http://scialert.net/fulltext/?doi=jas.2008.230.240>
10. Huntington S.P., *Zderzenie cywilizacji*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, Warszawa 2000.
11. Jean C., *Geopolityka*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa – Kraków 2003.
12. Kagan R., *Powrót historii i koniec marzeń*, Dom wydawniczy REIS, Poznań 2009.
13. Kondracki J., *Geografia fizyczna Polski*, PWN, Warszawa 1988.
14. Krejčí O., *Geopolitics of the Central European Region. The View from Prague and Bratislava*, VEDA, Bratislava 2005.
15. Lach Z. i inni, *Analiza przestrzeni euroatlantyckiej NATO (ujęcie geograficzne)*, AON, Warszawa 2001.
16. Lach Z. i inni, *Geografia bezpieczeństwa państw regionu środkowoeuropejskiego*, MON-Sztab Gen. WP, Warszawa 2001.
17. Lach Z., Skrzyp J., *Geopolityka i geostrategia*, AON, Warszawa 2007.

18. Lach Z., *Potencjał zagrożeń kryzysowych państw i regionów świata*, AON, Warszawa 2010.
19. Redakcja naukowa: Lach Z., Wendt J., *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010.
20. Moczulski L., *Geopolityka, potęga w czasie i przestrzeni*, Bellona, Warszawa 1999.
21. Skrzyp J., Lach Z., *Geostrategiczne położenie Polski przed i po transformacji ustrojowej*, AON-WKO, Warszawa 2008.
22. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, oprac. zbior., AON, Warszawa 2009.
23. *Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego – główne wnioski i rekomendacje dla Polski*, Wyd. BBN, Warszawa 2012, [w:] www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=12590
24. Sułek M., *Podstawy potęgonomii i potęgometrii*, Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji, Kielce 2001.
25. Sykulski L., *Geopolityka – słownik terminologiczny*, PWN, Warszawa 2009.
26. Wojtaszczyk K. A., Jakubowski W., *Spoleczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, wyd. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2003
27. Zięba R., Zając J., *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski – ekspertyza*, MRR, Warszawa 2010.

SUMMARY

Subregional Dimesion of Polish Politics

Generally, it can be argued, resulting from the analysis of the power of the countries of Central and Eastern Europe, that Poland having the highest value of relative power (among the countries of the subregion), should do more to create an active policy in the international arena with regard to the political, economic, social, cultural, environmental and military security in the subregion. The foreign policy of our country should be carried out in relation to this space much more efficiently in the context of the common objectives and interests of the country for the sake of security and development throughout Central and Eastern Europe, which is of course in our vital interest. In the context of the above in relation to guarantee military security is the premium membership Polish and other countries of Central and Eastern Europe into NATO and maintaining a strategic partnership with the United States. In the economic context (the middle level of the board), despite the generally favorable geopolitical situation in Europe and its immediate environment, the need to provide citizens with permanent economic security and the conditions for sustainable development continues to be a major challenge in many countries of Central and Eastern Europe, including Poland.

Key words: geopolitics, geostrategy, international politics, national & international security, power & interests of the state.